

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2015/1.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] JOHAN SWINNEN OVER CULTUURBELEID

Johan Swinnen (1954) groeide op in het Belgisch-Limburgse dorp Loksbergen. Al jong raakte hij in de ban van de elkaar snel opeenvolgende politieke omwentelingen die zich in de jaren zestig in Europa – dus ook in Vlaanderen – voltrokken. Na zich te hebben laten overweldigen door de politieke en maatschappelijke gebeurtenissen in zijn jeugd jaren kreeg hij allengs de behoefte om die ontwikkelingen systematisch te duiden. Mogelijkheden daartoe verschaftte hij zichzelf met behulp van de fotografie. Hij gebruikte dat medium actief, als fotograaf met artistieke ambities, en ook passief, als materiaal waarmee maatschappelijke, culturele en artistieke ontwikkelingen konden worden geïllustreerd. Zijn liefde voor fotografie duurt voort tot op de huidige dag. Zo was hij recentelijk als initiatiefnemer betrokken bij wat een grote overzichtstentoonstelling van Vlaamse fotografie moest worden – mede georganiseerd om een coherente visuele dimensie te verlenen aan deze culturele gemeenschap die deel uitmaakt van de federaal bestuurde Belgische staat. Uiteindelijk is deze expositie van 175 foto's, getiteld *Portrait Imaginé de la Flandre*, afgelast en is ook de bijbehorende catalogus niet gepubliceerd. Een

twintigtal geselecteerde fotografen kon zich niet verzoenen met de politieke functie van Swinnen: in 2013 was bekendgemaakt dat hij fractiesecretaris werd voor de Vlaams-nationalistische partij N-VA in de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers.

Met *De teen van Heraclitus & het penseel van Teniers* stelde Swinnen een boek samen over de cultuur in Vlaanderen, vanuit het perspectief van ondernemerschap. Hij spreekt daarover met verstand van zaken, gebaseerd op een grote hoeveelheid kennis en ervaring. Zijn professionele knowhow is opgebouwd uit de directe omgang met kunstenaars en schrijvers. Kennis van beleids- en bestuurprocessen deed hij op met diverse bestuurlijke functies, docent- en directeurschappen. En ook zijn leven is een leerschool. Swinnen beschrijft zijn groeiende belangstelling voor politiek en cultuur tijdens zijn adolescentenschap. Hij portretteert zijn jeugdige dadendrang als wereldverbeteraar, waarbij hij voor zijn (en mijn) generatie herkenbare markeringspunten ten tonele voert: de oorlog in Vietnam en de val van de Berlijnse Muur. Bij het aanbreken van de jaren des onderscheids koos hij voor de indrukwekkende combinatie van “onderwijs, cultuur, kunst, politiek, onderzoek en het schrijverschap”. De bestanddelen van deze combinatie worden in de loop van zijn leven in wisselende intensiteit aangesproken. Aanvankelijk voert zijn carrière hem dicht naar het ontwikkelingsproces van kunst en kunstenaars. Tussen 1995 en 2000 was hij directeur van het instituut dat in zijn boek uit 2014 onverminderd centraal staat: het Hoger Instituut voor Schone Kunsten (HISK), een opleidingsinstituut voor beeldende kunstenaars. Dit instituut richt zich nog steeds – vanuit Gent – op het artistieke topsegment en heeft als eerste opdracht het stimuleren van kunstzinnig talent als primair bestanddeel van de latere beroepspraktijk.

Na 2000 gaat Swinnen doceren aan de Vrije Universiteit Brussel. Daar is hij nog altijd werkzaam, bij de vakgroep Communicatiewetenschappen. Voorzien van al die beroepssegmenten en levensfasen presenteert hij zijn verschillende vergezichten op het culturele veld. Daarbij zijn er wel constante aandachtspunten, zoals de kansen voor artistieke ontwikkeling, de wederwaardigheden van de georganiseerde cultuur en de toekomst van de Vlaamse cultuur.

Dat laatste thema bezorgt Swinnen de meeste

hoofdbrekens. Aan de ene kant neemt hij scherp waar dat de kunsten uit hun nationale kaders moeten breken, op straffe van geleidelijke afsterving. Aan de andere kant blijft hij vasthouden aan de culturele autonomie van Vlaanderen. Daarbij breekt hij een lans voor het nationalisme. We vinden dat vooral op pagina 53 en 54 van het boek. Hij constateert daar dat tussen de culturele groepen van Vlaanderen en Wallonië vrijwel geen overlapping meer is en het “natiegevoel” onvermijdelijk is veranderd. Terwijl volgens Swinnen het nationalisme “de scheppende kracht (is) die een dynamische identiteit gebruikt om democratische structuren in het leven te roepen en deze te legitimeren”. Hij put daarbij inspiratie, zo lezen we elders in het boek, uit regio’s als Québec, Schotland, Baskenland en Catalonië. In al die regio’s is volgens Swinnen het cultuurbeleid aan het veranderen als gevolg van politieke, maatschappelijke en culturele ontwikkelingen. Zijn visie op de Vlaamse cultuur wordt evenwel niet algemeen gedeeld. Volgens tegenstanders zou hij bezig zijn met de creatie van een “bekrompen, kleinburgerlijk en provincialistisch Vlaanderen”. Swinnen pareert deze kritiek door te stellen dat het juist ieders opgaaf is om betrokken te blijven bij de dynamiek en de scheppende kracht die de instituten moeten aandragen om cultureel Vlaanderen vooruit te helpen, met verhalen en beelden. “Het doel is immers vorm te geven aan Vlaanderen. Kunst en cultuur (...) zijn bij uitstek de instrumenten waarmee dit narratief vorm krijgt (...) en behoren dus onlosmakelijk tot de core business van een cultuurbeleid dat veerkracht ontwikkelt.”

Dan volgen er een kleine 45 pagina’s waarop interviews uit 2006 staan afgedrukt met kunstenaars die aan het HISK studeerden en later hun weg vonden in het kunstbedrijf. Swinnen laat zien hoe de kunstenaars schipperen tussen hun geloof in artistieke autonomie en de noodzaak met hun beroep een bestaan op te bouwen. Het is in de loop van deze interviews dat het thema “cultureel ondernemerschap” geleidelijk aan betekenis wint. Die betekenis neemt toe naarmate de overheidsbezuinigingen op cultuur zich ook in Vlaanderen aandienen. Swinnen ziet ze aan het begin van 2014 al onstuitbaar aankomen. De oplossingen die hij aandraagt om deze situatie het hoofd te bieden, omvatten zowel een traditioneel als

een nieuw register. Zo oppert hij de invoering van een ander fiscaal regime – sterk geïnspireerd door de Geefwet, die in Nederland per begin 2013 werd ingevoerd. Daarnaast doet hij de suggestie om de subsidiestromen direct naar de kunstenaars te laten vloeien, in plaats van via de omweg van “managementskantoren”. Mogelijk vloeit deze opinie voort uit zijn HISK-verleden. Ook zoekt hij aansluiting bij instrumenten die overal in Europa aan populariteit winnen: crowdfunding, uitgifte van obligaties, sponsoring en partnerships. Overigens ziet hij dit als additionele middelen – niet ter vervanging, maar ter aanvulling op subsidie. Sterker nog: het verdienmodel van het marktmechanisme mag volgens Swinnen relevant zijn voor “bepaalde sectoren”, maar er zijn ook kunstsectoren waar andere wetten gelden, en daar is subsidie op zijn plaats. Op pagina 138 heet het dat “subsidies nodig zijn om de noodzakelijke kwetsbaarheid van kunst en cultuur te vrijwaren”. Hier onderscheidt Swinnen zich wel enigszins van de Nederlandse beleidsdenkers die al enige tijd aanmerkelijk sterker inzetten op het zelfverdienende vermogen van de creatieve industrie. Nederland wil zijn artistieke talent ook dichter op die industrie binden. Swinnen ziet de stimulans van talent juist meer als een manier om de artistieke zeggingskracht en het individueel-ambachtelijke ondernemerschap te vergroten.

In zijn titel refereert Swinnen aan de Griekse denker Heraclitus, die bedacht dat hij zijn teen niet twee keer in hetzelfde water kan steken – een rivier stroomt immers. Een metafoor voor de constante verandering waarvan de auteur zich rekenschap geeft. Daarnaast verwijst hij naar de Vlaamse schilder David Teniers, die ooit zijn penseel neerlegde om een humanistisch getinte kunstacademie te stichten: de voorganger van het HISK. De combinatie Heraclitus-Teniers inspireert Swinnen tot zijn gedachte van institutionele verandering. Hij wil af van een alles bedisselende elite van topkunstenaars en andere sleutelfiguren aan de instituten. Zij veroorzaken een “waterval van druppelend eenheidsdenken”. Liever ziet hij een substantiële inbreng vanuit jonge veelbelovende Vlaamse kunstenaars die met een nieuw ministerieel financieel kader in het zadel worden geholpen.

Swinnen beschrijft de wendingen in zijn professionele leven en laat parallel daaraan zijn

denkbeelden over kunstbeleid opkomen. Met zijn recente overstap naar de politieke arena is een volgende wending aan de orde. Aldus ontstaat een gevarieerd, soms wat incoherent palet van ideeën over de Vlaamse cultuurpolitiek. Daarmee biedt het boek in ieder geval voldoende stof om over dit onderwerp na te denken. Dat is eens te meer nodig op het moment dat Vlaanderen het mes in de kunstsubsidies zet, in navolging van Nederland. Het feit dat het boek wat ongelijksoortige onderdelen bij elkaar zet, is dan niet zo'n probleem. Het gaat vooral om het engagement met kunst dat uit Swinners woorden spreekt en de oprechte bezorgdheid met cultuurbeleid die daaruit voortvloeit.

CAS SMITHUIJSEN

JOHAN SWINNEN, *De teen van Heraclitus & het penseel van Teniers. Ondernemend denken over cultuur in Vlaanderen*, Pelckmans, Kalmthout, 2013, 128 p.